

УДК 338.001

Рудь Ю. Л.

Класичний приватний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ВСЕОСЯЖНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті визначено сутність поняття «економічний розвиток» та надано визначення всеосяжному розвитку. Систематизовано типи економічного зростання на підставі ознак розвитку продуктивних сил, техніки і технології виробництва, темпами зростання, використання факторів виробництва. Автором запропоновано системну карту чинників, що забезпечують всеосяжний розвиток національної економіки. Проаналізовано чинні методик оцінювання рівня інклюзивного зростання й розвитку. На основі запропонованих методик виокремлено основні напрями та визначено доцільні підходи до формування всеосяжного розвитку національної економіки. Наведено підходи до визначення інклюзивності у контексті стратегії розвитку національної економіки. Обґрунтовано доцільність обрання концепцій «соціального громадянства», «ендогенного зростання» й людиноцентричності для забезпечення всеосяжного розвитку національної економіки.

Ключові слова: економічний розвиток, економічне зростання, інклюзивний розвиток, всеосяжний розвиток, індекс інклюзивного зростання й розвитку, інклюзивні інститути.

Постановка проблеми. Проблеми стійкого економічного розвитку наразі є головним об'єктом наукових пошуків та мають як аналітичне, так і політичне значення. Причинами підвищення уваги до зазначених проблем є підвищення нестійкості глобальної економіки, збільшення кризових проявів на рівні окремих країн і регіонів, низька ефективність застосовуваних інструментів фінансово-економічної і соціальної політики та непрацездатність класичних економічних моделей забезпечення зростання й розвитку соціально-економічних систем. До недавнього часу в якості головної мети управління організаціями, підприємствами, країнами розглядалось досягнення високих кількісних фінансових і виробничих результатів. На даний час такий підхід до управління розвитком втратив свою актуальність з огляду на зростання соціальної напруженості й поглиблення екологічних проблем. Вирішення проблем сучасної економічної динаміки наразі пов'язано з концепціями стійкого розвитку, всеосяжного (інклюзивного) злагодженого зростання й зеленої економіки. Розробка оптимальних методичних підходів до формування й оцінювання результатів такого розвитку, на наш погляд, є важливою складовою діяльності з забезпечення збалансованого зростання національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У січні 2018 року на 48-му Всесвітньому економічному форумі в Давосі було представлено індекс інклюзивного росту та розвитку. Нове поняття та методика розрахунку відповідного індексу викликала не аби який інтерес серед вітчизняних і іноземних науковців. Серед авторів, що ведуть пошуки в цьому напрямку, слід зазначити О. Прогнімак, Л. Федулову, А. Базилук, О. Жулин, В. Опалько, Т. Бучинську, А. Гуторова, К. Сапуна, Р. Селезньову, О. Зубчика, І. Алі, Г. Сона, Р. Раньєрі, Р. Рамоса та ін. Однак вивчення та оптимізація сучасних методичних підходів до формування всеосяжного розвитку національної економіки в світлі новітньої концепції інклюзивного зростання є актуальними.

Мета статті. Метою статті є визначення основних напрямів забезпечення всеосяжного розвитку національної економіки на основі аналізу чинних методик оцінювання рівня інклюзивного зростання й розвитку.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання передбачає «кількісні та якісні зміни результатів і факторів виробництва, які в кінце-

вому підсумку призводять до підвищення добробуту суспільства та забезпечення нагромадження капіталів у необхідних розмірах» [15] та «демонструє збільшення здатності економічної системи виробляти товари та послуги порівняно з одним періодом часу щодо іншого, відображаючи лише одну з граней економічного розвитку» [16, с. 12].

Класифікація типів економічного зростання є доволі широкою (рис. 1).

Економічний розвиток як процес передбачає здійснення якісних і кількісних змін у соціально-економічній системі, поєднуючи зростання обсягу виробництва товарів і послуг із покращенням соціального, політичного та іншого благополуччя населення країни, охоплюючи цінності як зростання, так і благополуччя [27]. Заходами забезпечення економічного розвитку є: розвиток людського потенціалу, інфраструктури, захист навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів, захист прав власності, забезпечення енергоефективності, охорона здоров'я тощо.

Отже, економічний розвиток є більш широким поняттям, однією зі складових якого є економічне зростання. Найбільш поширеною протягом останніх трьох десятиріч є концепція сталого економічного розвитку, сутність якої полягає в забезпеченні розвитку, «що задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби», відповідно до визначення, наданого в рамках прийняття «Порядку денного на ХХІ століття» на Конференції в Ріо-де-Жанейро (Самміт Землі) у 1992 році [20]. Зазначена концепція ґрунтується на зміні пріоритетів економічної політики від забезпечення високих темпів економічного зростання та соціальної допомоги безробітним у періоди спаду та депресії до створення умов для соціально орієнтованого розвитку економіки, одним із стратегічних завдань якого є збереження природного довкілля.

Дослідники Університету Айови А. Салліван, С. Шефферін [32] серед інших типів економічного розвитку також зазначають модернізацію, вестернізацію та індустріалізацію. Модернізація – це процес перетворень, пов'язаних з промисловим розвитком, який передбачає інтенсифікацію процесу економічного відтворення завдяки поглибленню спеціалізації та диференціації праці та забезпеченню інноваційного розвитку виробництва. Вестернізація (від англ. – західний) тлу-

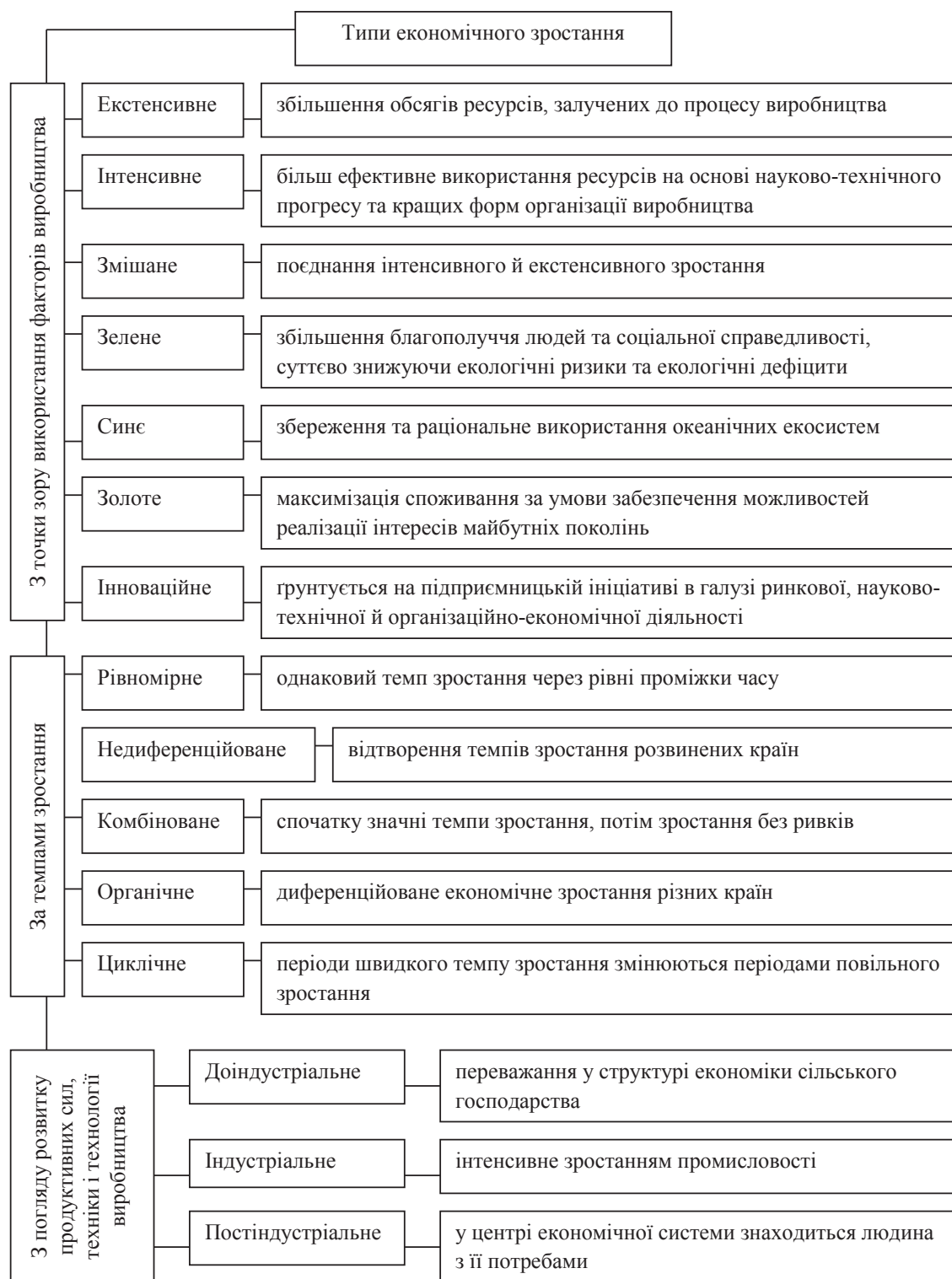

Рис. 1. Типи економічного зростання

Джерело: складено автором на основі [16]

мачиться як запозичення західноєвропейського або англо-американського образу життя в галузі економіки, політики, освіти й культури [24]. Індустріалізація як тип економічного розвитку передбачає створення технічно розвинутої промисловості та суттєве збільшення частки промисловості в економіці.

Сучасні течії економічної науки також виокремлюють такі типи економічного розвитку, як реконструкція, деіндустріалізація, реіндустріалі-

зація, розумна спеціалізація (Smart Specialization), яка передбачає адресну підтримку інновацій, визначення стратегічних пріоритетів за допомогою смарт-політики, спрямованої на максимальне використання знань, незалежно від рівня технологічного розвитку певного регіону [34].

Реконструктивний економічний розвиток досягається на основі корінної зміни структури економіки та може відбуватися як в результаті економічного зростання, так і в умовах економічного спаду.

Забезпечення реконструктивного розвитку передбачає вирішення таких проблем:

- 1) відтворення життєдіяльності людей (харчування, житло, охорона здоров'я);
- 2) розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, зв'язок);
- 3) створення умов для інноваційного розвитку (освіта, наука, інновації);
- 4) реконструкцію промислової сфери (реіндустріалізацію);
- 5) перебудову аграрної сфери, розвиток сільських територій;
- 6) реконструкцію виробничої інфраструктури;
- 7) забезпечення повної зайнятості;
- 8) забезпечення гідної оплати праці;
- 9) запровадження високих соціальних стандартів і відповідного соціального забезпечення;
- 10) забезпечення екологічності сталого розвитку.

На думку А. Гриценка [9], реконструктивний розвиток повинен відповідати вимогам інклюзивності, яка передбачає більш широке залучення людей, економічних суб'єктів, держав у глобальні суспільні зв'язки, що дає можливість розкрити внутрішній потенціал усіх суб'єктів соціально-економічної системи країни і забезпечити її збалансованість. Концепція інклюзивного розвитку розглядається як спроба осмислення глобального пріоритету плідного й справедливого розвитку держав. Трактуювання різними авторами сутності поняття «інклюзивний розвиток» наведено у табл. 1.

Таким чином, узагальнюючи наведені в табл. 1 визначення, можна підсумувати, що інклюзивний розвиток передбачає забезпечення високої зайнятості, підвищення продуктивності праці, скорочення

нерівності й бідності, раціональне використання природних ресурсів, захист природного довкілля, зростання доходів та ВВП. Тобто розвиток повинен здійснюватись за декількома найбільш важливими напрямками, а значить – бути всеосяжним.

Отже, необхідно визначити параметри, що безпосередньо впливають на формування інклюзії. Однією з основних методичних розробок щодо оцінювання інклюзивного економічного зростання є «Framework Inclusive Growth Indicators» [29], опублікована ООН у 2012 році, яка включає 35 індикаторів та передбачає розрахунок таких показників:

- 1) пов'язаних з доходом – частка населення, яке споживає менше 2 дол. на день (за ПКС в дол. США); відношення доходу і споживання найбільш багатих 20% населення до 20% найбільш бідних;
- 2) не пов'язаних з доходом – середня кількість років навчання (для молодого й дорослого населення); рівень дитячої смертності;
- 3) зростання й розширення економічних можливостей – темпи зростання ВВП на душу населення за ПКС (у постійних цінах); показник зайнятості; еластичність загальної чисельності зайнятих до ВВП (еластичність зайнятості);
- 4) інфраструктури – споживання електроенергії на душу населення; частка асфальтованих доріг в загальній протяжності дорожньої мережі;
- 5) соціальної рівності для забезпечення рівного доступу до економічних можливостей, послуг освіти й охорони здоров'я – кількість лікарів, медсестер і акушерського персоналу на 10 000 осіб; частка державних витрат на освіту й охорону здоров'я в загальних витратах; співвідношення учнів і вчителів у початковій школі;

Таблиця 1

Трактуювання сутності поняття «інклюзивний розвиток»

Автор, джерело	Визначення поняття
Робінсон Дж., Аджемоглу Д. [4, с. 11]	Інклюзивні економічні інститути ... заохочують великі маси людей до участі в економічній діяльності, яка дає змогу розкрити їхні таланти й уміння, зробити вибір за власним бажанням. Щоб бути інклюзивними, економічні інститути мають шанувати приватну власність, неупереджену систему права й створення конкурентного середовища.
Прогнімак О. [18, с. 152]	Збільшення ступеня участі усіх громадян соціуму в процесі економічного зростання і справедливий розподіл його результатів.
Федулова Л. [25, с. 57]	Новітнє трактування сучасного розвитку, сутність якого полягає в необхідності посилення залучення до вирішення проблем розвитку усіх верств населення, а також зростання залучення до розвитку усіх територій.
Базилук А., Жулин О. [5, с. 21]	Інклюзивна модель економічного розвитку передбачає створення максимальних можливостей для розвитку особистості, участі у всіх сферах життєдіяльності країни, працевлаштування та рівний доступ до результатів праці.
Опалько В. [17, с. 65]	«...процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі в процесі економічного зростання та справедливого розподілу його результатів».
Алі І., Сон Г. [26]	Концепція інклюзивного розвитку передбачає три напрями досягнення результатів інклюзивного зростання: 1) створення можливостей для працевлаштування та сприяння високій продуктивності праці; 2) розвиток людських можливостей шляхом адекватного інвестування у розвиток послуг освіти та охорони здоров'я; 3) забезпечення мереж соціальної безпеки та цільових заходів допомоги тим, хто є вразливим.
Бучинська Т. [8]	Основні ключові моменти інклюзивного зростання: ширші цілі (не тільки збільшення доходу або ВВП); всебічний розвиток людського капіталу; скорочення нерівності і бідності; важливість активної участі в економічному житті, а не тільки в розподілі доходу; отримання вигоди широкими верствами населення, особливо дітьми, жінками, людьми похилого віку; дбайливе використання природних ресурсів і захист навколишнього середовища.
Гуторов А. [10, с. 52]	«...інклюзивний розвиток охоплює процеси економічного зростання та розвитку, інклюзивність як систему інклюзій, враховує антропогенне навантаження на екосистему, а також реляційний характер соціально-економічних трансформацій».
Сапун К., Селезньова Р. [22]	Інклюзивне зростання покликане забезпечувати справедливі можливості для економічних учасників під час економічного зростання та рівноправ'я секторів економіки та верств населення, а також зосереджує увагу на рівності здоров'я, людського капіталу, екологічного стану довкілля, соціального захисту та продовольчої безпеки.
Європейська комісія [28]	Процес забезпечення високого рівня зайнятості, інвестування в освіту, боротьби з бідністю, модернізації ринків праці, системи соціального захисту, а також сприяння згуртованості суспільства.
Раньєрі Р., Рамос Р. А. [33]	Інклюзивний розвиток це концепція, яка забезпечує справедливі можливості та рівноправ'я для економічних учасників, що супроводжується вигодами для кожного сектору економіки та різних верств суспільства.

Джерел: складено автором

6) доступу до послуг соціальної інфраструктури – частка населення з доступом до електропостачання в загальній чисельності; частка населення, що користується якісними засобами санітарії;

7) гендерної рівності й можливостей – гендерна сегрегація у початковій, середній і вищій освіті;

8) системи соціальних гарантій – частка витрат на соціальне забезпечення в сумі державних витрат на охорону здоров'я і соціальне забезпечення;

9) ефективного державного управління – якість державного управління; рівень коруптованості.

Недоліком методики є висока трудомісткість збирання, обробки й аналізу цифрової інформації з огляду на значну кількість використовуваних для оцінювання показників.

У 2013 році за підтримки МВФ колективом науковців було запропоновано методику оцінювання інклюзивного зростання з використанням чотирнадцяти макроекономічних і структурних показників:

1) ВВП на душу населення, частка заборгованості у ВВП, обсяг інвестицій, рівень інфляції, державні витрати, волатильність ВВП;

2) відкритість економіці, рівень освіти, фінансова відкритість, обсяг прямих іноземних інвестицій, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, якість інфраструктури, експорт послуг і товарів [30].

Оцінювання інклюзивного зростання за методологією МВФ базується на концепції кривої вимірювання концентрації, що визначає соціальну мобільність і аналізує розподіл доходів серед населення. Результат розрахунків визначається за допомогою рівняння регресії, яке містить в собі дані про середнє зростання доходів і нерівності по країнах світу за п'ять років, рівень доходу населення за ПКС за п'ять років, варіації між країнами і роками.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) обчислює індекс інклюзивності за показниками, які характеризують добробут населення в грошовому і не грошовому вимірі (одинадцять індикаторів), при цьому оцінки пов'язані з рівнем розвитку країн, соціальними умовами, специфічними обставинами; порівняння багатовимірних оцінок добробуту населення, тобто впливу на розподіл доходів (є ключовим показником) та показниками стратегічної доцільності, до яких включені доходи домогосподарств і стан охорони здоров'я [31].

Методологія ОЕСР концентрується на вимірюванні якості життя, підрозділяючи його на поточне й майбутнє. Поточний добробут визначається в термінах досягнення результатів і виходячи з розподілу доходів серед населення, акцентуючи увагу на двох категоріях: матеріальні умови життя (дохід і добробут, робота й заробітна плата, житлові умови) і якість життя (стан здоров'я, рівень освіти, соціальні зв'язки, якість державного управління, стан навколишнього середовища, особиста безпека й суб'єктивний добробут). Для доступу до стійкого добробуту методика ОЕСР фокусується на різних типах ресурсів, які можуть бути визначені на даний час і забезпечити добробут майбутніх поколінь: економічний, природний, людський і соціальний капітали.

Вітчизняні науковці А. Базиліук та О. Жулин запропонували розраховувати індекс інклюзивного розвитку двома методами:

1. Методом розрахунку індексу інклюзивного зростання (ІІГ) через співвідношення ВВП до індексів основних макроекономічних показників,

що дозволяє визначити недоотриманий державою обсяг ВВП через бідність, безробіття й боргове фінансування економіки. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$ІІГ = \frac{І_{ВВП}}{І_{ІПБ} \times І_{Б} \times І_{БФ}}, \quad (1)$$

де $І_{ВВП}$ – індекс зростання ВВП; $І_{ІПБ}$ – індекс поглиблення бідності; $І_{Б}$ – індекс недоотриманого ВВП через безробіття; $І_{БФ}$ – індекс боргового фінансування економіки.

2. Методом розрахунку інтегрального показника рівня доступу до можливостей і результатів праці:

$$ІІГ = \frac{І_{Д} + І_{Р}}{2}, \quad (2)$$

де $І_{Д}$ – індекс доступу до можливостей; $І_{Р}$ – індекс доступу до результатів праці.

Індекс доступу до можливостей та індекс доступу до результатів праці автори пропонують розраховувати як інтегральні показники, які включають основні економічні, соціальні, екологічні й гуманістичні індикатори розвитку з урахуванням їх вагових коефіцієнтів. Таким чином, методика дозволяє комплексно оцінити вплив усіх соціально-економічних факторів та сконцентрувати увагу на тих показниках, які гальмують або стимулюють інклюзивний розвиток у країні [5].

У 2018 році на Всесвітньому економічному форумі в Давосі (Швейцарія) для загальної оцінки стану економічного розвитку країни було запропоновано Індекс інклюзивного зростання та розвитку (Inclusive Growth and Development Index, скорочено ІІДІ) як альтернативний показник ВВП на душу населення. При цьому ВВП на душу населення є однією зі складових при визначенні ІІДІ. Авторами методології є М. Берк, М. Дренніке-Хануз, Р. Семанс та Д. Коріган.

На переконання учасників форуму, рейтинг країн за шкалою індексу інклюзивного зростання та розвитку здатен точніше віддзеркалити справжній стан речей в тій чи іншій країні. Індекс враховує дванадцять різних показників розвитку країни, що складають три групи:

1) показники зростання й розвитку – ВВП на душу населення (дол. США), зайнятість (%), продуктивність праці (дол. США), очікувана тривалість здорового життя (роки);

2) показники інклюзивності – медіанний дохід домогосподарств (дол. США за день), коефіцієнт Джині (розшарування суспільства за доходами, від 0 до 100), рівень бідності (%), коефіцієнт Джині (розшарування суспільства за рівнем добробуту, від 0 до 100);

3) показники наслідування поколінь та сталості розвитку – скориговані чисті заощадження (% від валового національного доходу), інтенсивність парникового забруднення на одиницю ВВП (кг/дол. США), державний борг (% від ВВП), коефіцієнт демографічного навантаження (%) [35].

Підсумкове значення Індексу інклюзивного розвитку обчислюється за показниками групових категорій, а далі – середнім арифметичним розрахунком серед трьох основних груп. Діапазон оцінок інтегрального рівня розвитку країни становить від 1 до 7 балів, де 1 має найгірше значення. Інформаційною базою для розрахунку елементів індексу слугують дані Світового Банку, Інституту показників та оцінки здоров'я в Сіетлі, Міжнародної Організації Праці, журналу «Social Science», Організації економічного співробітництва та розвитку, Управління енергетичної інформації США,

бази даних «Перспективи розвитку світової економіки» МВФ, Програми розвитку ООН, ЮНЕСКО, статистики ЭС, бази даних про світову нерівність в галузі освіти (WIDE), Банку міжнародних розрахунків, результати досліджень громадської думки, дані національних статистичних джерел.

Важливою особливістю методики є поділ та ранжування показників розвитку за двома групами: розвинутих країн та країн, що розвиваються, що обумовлено різним розумінням рівня бідності та нерівності у країнах з різними типами розвитку економіки. У 2018 році методологія була дещо змінена саме в визначенні категорій країн – було виокремлено чотири групи за показником рівня доходів населення: I група – країни з високим рівнем доходів населення; II група – країни з доходами вище за середні; III група – країни з доходами нижче за середні; IV група – країни з низькими доходами.

Кожна з вищенаведених методик має певні недоліки, серед яких можна зазначити: потребу в великій кількості розрахунків; можливість маніпулювання численними змінними; застосування якісних і кількісних показників, що мають різні одиниці вимірювання; необхідність перерахунку показників для співставлення даних за різні роки. Найбільш вдалою методикою наразі вважають методику розрахунку Індексу інклюзивного зростання й розвитку ВЕФ. Однак і вона має певні вади.

Так, аналіз показників зростання й розвитку не враховує наявність тіньової економіки, що впливає на появу суттєвих розбіжностей між показниками ВВП на душу населення та продуктивності праці. Також коефіцієнт Джині, що характеризує розшарування суспільства за доходами, може буди не репрезентативним, якщо в країні не всі заможні громадяни оприлюднюють свої статки [19]. Показник інтенсивності парникового забруднення на одиницю ВВП може мати низький рівень за умов недостатнього розвитку промисловості певної країни [22]. Однак, на думку багатьох вітчизняних науковців, концепція інклюзії є доволі раціональною для України, попри спірність доцільності використання індексу інклюзивного розвитку в статистиці.

Таким чином, враховуючи наведені вище параметри інклюзивного зростання й розвитку, можна узагальнити, що для забезпечення всеосяжного розвитку національної економіки необхідно забезпечити: стаке зростання ВВП, забезпечення високої зайнятості та продуктивності праці; впроваджувати заходи з подовження тривалості життя та зменшення демографічного навантаження на бюджетну систему; створити умови для зростання чистих заощаджень та підвищення рівня життя в країні; вживати заходи щодо зменшення парникового забруднення атмосфери (рис. 2). Всі зазначені вище потенційні напрями всеосяжного розвитку національної економіки передбачають реалізацію низки заходів, що відповідають цілям другого порядку. При цьому деякі з цих заходів спроможні впливати на формування декількох напрямів розвитку одночасно.

Слід наголосити на тому, що більшість зазначених на рис. 2 заходів другого порядку відповідають задекларованим реформам у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [1] та проекті Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» [2]. Однак, відповідно до експертного висновку про систему моніторингу та оцінки Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [21], можна узагальнити таке:

– мета Стратегії сформульована з недостатньою визначеністю (24 з 25 показників відповідають мінімальним вимогам), що не дозволяє оцінити її досягнення;

– органами влади для оцінки ходу виконання будь-яких реформ та програм не використовуються стратегічні індикатори реалізації Стратегії;

– органи влади України практично не здійснювали протягом 2015-2016 років і не здійснюють наразі моніторинг і оцінку Стратегії;

– результати моніторингу й оцінювання Стратегії у відкритому доступі впродовж 2015-2016 років не розміщувалися, оскільки моніторинг не здійснювався;

– Стратегія не передбачає механізмів участі представників громадянського суспільства в моніторингу та оцінці її реалізації.

Отже, декларування цілей всеосяжного (інклюзивного) розвитку не в змозі цей розвиток забезпечити.

З метою досягнення стратегічних цілей збалансованого всеосяжного розвитку необхідно визначити певну сукупність політичних і економічних дій, які необхідно здійснити. Така сукупність є механізмами реалізації стратегії розвитку, які, в свою чергу, складають певний методичний підхід або концепцію розвитку. Найбільш поширеною концепцією економічного розвитку наразі є інституціоналізм. На думку представників сучасної інституціональної теорії, інститут – це набір певних норм або правил, сукупність суспільних звичаїв, в яких закріплено домінуючий спосіб мислення для певної соціальної групи. Інститути вирішують проблеми кооперації між людьми шляхом установа стійкої взаємодії. До інститутів відносять державу, сім'ю, підприємництво, приватну власність, профспілки, релігію, все, що віддзеркалює звичаї, етику, правові рішення, суспільну психологію й еволюцію економічних відносин.

У світлі сучасних методичних розробок міжнародних організацій щодо забезпечення інклюзивного економічного зростання предметом жвавого обговорення в наукових і поза наукових колах стала праця Д. Аджемоглу та Дж. Робінсона «Чому нації занепадають» [4], в якій автори розмежовують політичні й економічні інститути та поділяють їх на інклюзивні та екстрактивні. Перші з них (інклюзивні) «заохочують великі маси людей до участі в економічній діяльності», поважають власність, підтримують неупереджену систему права, створення конкурентного середовища [4, с. 79]. Інші (екстрактивні) – спрямовані на те, щоб відбирати доходи й блага в одній групі людей на користь іншої [4, с. 81].

На думку В. Адамик і Д. Лебідь побудова інклюзивних інститутів в Україні «потребує залучення іноземних коштів та досвіду, а також дослідження існуючої міжнародної співпраці у цій сфері, її ефективності та доцільності для вирішення проблеми стратифікації та розвитку». Тобто потрібна активізація міжнародного співробітництва у формі залучення іноземної фінансової та технічної допомоги [3, с. 70].

Науковець О. Прогнімак переконаний, що в Україні вже існує законодавча ініціатива, яку можна вважати кроком до інклюзивної економіки, до залучення широких верств населення, до рішення соціально-економічних, демографічних, екологічних проблем сільської місцевості і українського сільського господарства, і це – «правильний» запуск ринку землі [2, с. 194].

Також автор наголошує, що події 2014 року створили необхідні умови (збіг певних обставин)

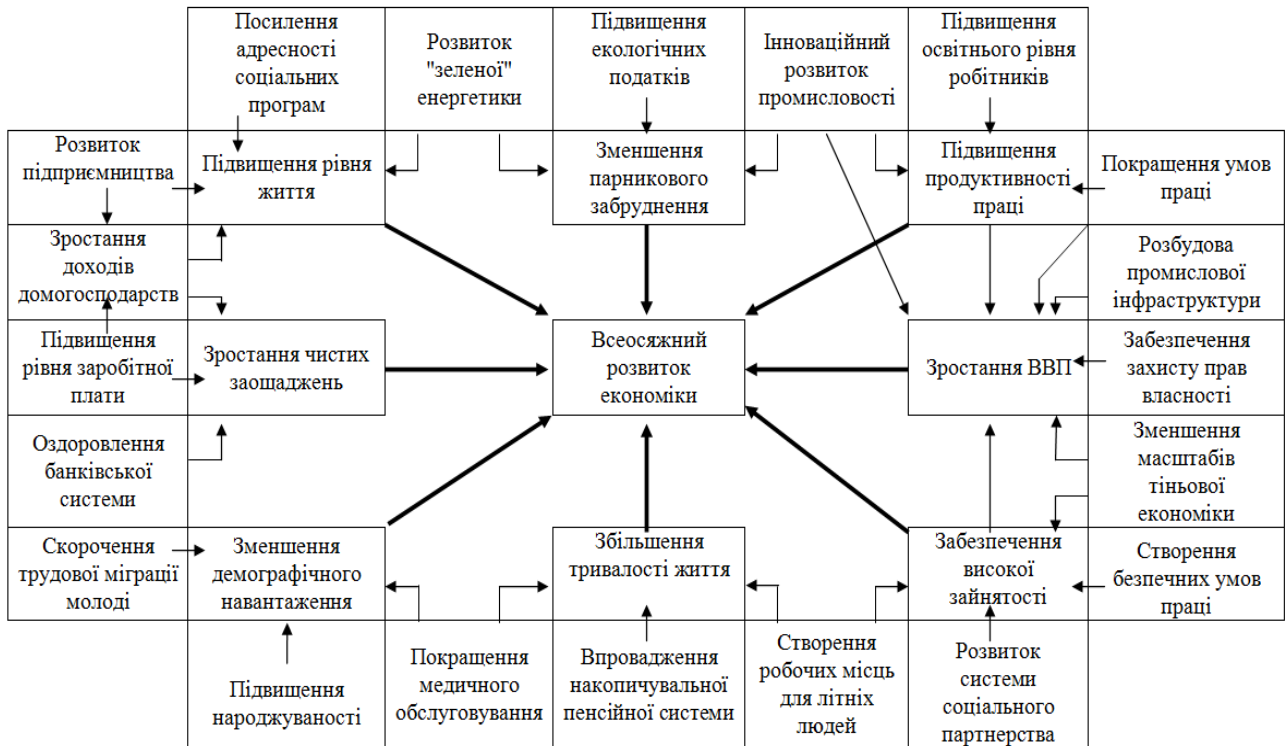

Рис. 2. Системна карта чинників, що забезпечують всеосяжний розвиток національної економіки

Джерело: складено автором

для цілеспрямованого формування інститутів, які можуть бути ефективними з точки зору досягнення цілей інклюзивного розвитку, отримання більшістю населення вигоди завдяки зростанню рівня життя й скороченню бідності [18, с. 197].

На думку О. Дем'янчука, «умови для справжньої інклюзивності політичних інститутів може створити лише соціальне громадянство», під яким автор розуміє права й можливості громадянина підвищувати стандарти свого життя й користуватися суспільними благами. При цьому здобуття соціального громадянства можливе лише в процесі руху до нього як згори – від повноважних органів, так і знизу – від самих громадян, що потребує відповідної політичної культури й політичних та громадянських знань, тобто розвитку масової громадянської й політичної освіти [11, с. 20].

Доктор економічних наук Я. Жаліло вважає, що в умовах інституційних зрушень актуальним є ендегенне зростання, що визначається можливостями впливу на продуктивність основного капіталу та людського капіталу країни. Для сприяння такому розвитку необхідно встановити інституційні механізми інвестиційного спрямування фінансового ресурсу; створити умови для розвитку підприємництва як головного механізму інклюзивності економічного зростання; забезпечити розвиток людського капіталу; сприяти поширенню комунікацій в напрямку формування мережовості; забезпечити розвиток інституційного середовища на локальному рівні на засадах розбудови спроможності територіальних та регіональних громад [13, с. 40].

На думку дослідників міжнародної організації «Oxfam», метою діяльності якої є вирішення проблем бідності та пов'язаної з нею несправедливості у всьому світі, ситуацію на краще може змінити людиноцентричний підхід до економіки, основними ознаками якого є: відведення урядам країн

рушійної ролі в реалізації змін; співпраця урядів різних держав; підтримка урядами соціально відповідальних підприємств, які слідуєть моделям сталого розвитку; збільшення податків на багатство й високі прибутки та унеможливлення ухилення від податків серед найбагатших з метою усунення надмірної концентрації багатств та крайньої бідності; забезпечення представникам обох статей рівних можливостей для досягнення успіху; використання технологій на благо усього населення; використання відновлюваних джерел енергії [23].

Саме цей підхід покладено в основу Доктрини збалансованого розвитку «Україна-2030», головними принципами якої є розумне, збалансоване та всеохоплююче зростання [14]. Механізмами реалізації цієї стратегії визначено ефективна реалізація та розвиток людського й соціального капіталу, суспільний договір, впровадження розумного врядування, структурна модернізація національної економіки за мережовим принципом, стимулювання економічної активності, розвиток креативної економіки, фінансове забезпечення збалансованого розвитку та стійка інвестиційна безпека.

Підтримує думки вищезазначених авторів щодо доцільності обрання концепції «соціального громадянства», «ендегенного зростання» й людиноцентричності для забезпечення всеосяжного розвитку національної економіки. Однак слід зауважити, що будь-які перетворення не можливі без зміни культури, зокрема національної економічної ментальності. Англійський культуролог Е. Тайлор (1832-1917) визначив культуру як сукупність знань, мистецтв, моралі, права, звичаїв та інших особливостей, що притаманні людині як члену суспільства. Ці особливості набуваються в суспільстві та спрямовують його розвиток. Поняття «культура» з соціологічної точки зору характеризує образ життя суспільства в цілому. Культурний розвиток людини є вирішальним чинником роз-

виту економічної, соціальної, політичної та духовної сфер суспільства. Культура – це історично розвинена система створених людиною матеріальних і духовних цінностей, соціокультурних норм, способів організації поведінки і спілкування.

Національна економічна ментальність відзеркалює рівень національної соціально-економічної свідомості суспільства й окремих індивідів, сприйняття ними суті господарської діяльності, ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб, що зумовлюють спонукальні мотиви до певної соціально-економічної активності. «Економічними» архетипами ментальності є економічна раціональність, раціональність ставлення до світу, прагматична мотивація, підприємливість, хазяйновитість, соціально-економічний індивідуалізм, готовність до різних видів ризику, відповідальність за свою долю, мотивація до праці як складова мотивації до життя, діяльна самосвідомість, прихильність певній діловій моралі тощо [7].

Майбутнє економічної культури залежить від свідомості й поведінки людей, від інституціональних умов: політичної стабільності суспільства; створення правових регуляторів, які гарантують захист різних форм власності, безпеку нових економічних структур; можливість вкладення капіталу; моральне оздоровлення населення. Трансформація негативних елементів економічної ментальності не відбувається одночасно, а інколи потребує доволі тривалого впливу. Однак, включення культурологічної складової до стратегій і

програм всеосяжного розвитку національної економіки вважаємо обов'язковим.

Висновки і пропозиції. Таким чином, всеосяжний розвиток відповідає сутності інклюзії, яка передбачає забезпечення високої зайнятості, підвищення продуктивності праці, скорочення нерівності й бідності, раціональне використання природних ресурсів, захист природного довкілля, зростання доходів та ВВП. Серед декількох методик оцінювання рівня інклюзивного розвитку найбільш вдалою, на думку фахівців, є методика розрахунку Індексу інклюзивного зростання й розвитку Всесвітнього економічного форуму. Майже всі показники, що оцінюються за цією методикою, відповідають задекларованим реформам у Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Однак, моніторинг і оцінку Стратегії органи влади практично не здійснюють, а механізми участі представників громадськості в моніторингу та оцінці її реалізації не передбачено. З метою досягнення визначених стратегічних цілей збалансованого всеосяжного розвитку вважаємо за доцільне застосування в межах інституціонального підходу концепцій «соціального громадянства», «ендогенного зростання», людиноцентричності та формування відповідної національної економічної ментальності.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі може бути виявлення прямого та опосередкованого зв'язку між цілями всеосяжного розвитку національної економіки та завданнями з коректування економічної ментальності.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: проект Закону України від 07.08.2018 № 9015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html.
3. Адамик В., Лебідь Д. Інклюзивний розвиток України та міжнародне фінансове і технічне співробітництво з його активізації // Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2018. № 1. С. 56–72.
4. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / Пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Наш Формат, 2016. 440 с.
5. Базиліук А. В., Жулин О. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку // Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 19–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.
6. Бирюков А. Інклюзивное развитие в контексте глобальных революций // Экономические стратегии. 2011. 12. С. 80–81.
7. Бондаренко О. В. Сутність, історія та сучасність української та західноєвропейської економічної ментальності. Запоріжжя, 2005. 253 с.
8. Бучинська Т. В. Взаємозв'язок між інклюзивним розвитком економіки держави та формуванням універсальних компетентностей людини. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/6_2018/58.pdf.
9. Гриценко А. А. Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливості: монографічний збірник / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НАН України А. А. Гриценка. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2016. 240 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf>.
10. Гуртов А. О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку національної економіки // БІЗНЕСІНФОРМ. 2018. № 11. С. 48–54.
11. Дем'янчук О. П. Стратегія національного розвитку: інституційний вимір // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2015. Том 173. С. 17–21.
12. Смельяненко Л. М., Дзензелюк К. В. Проблеми та перспективи соціально орієнтованого інклюзивного розвитку в Україні. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84323538.pdf>.
13. Жаліло Я. А. Щодо інституційного підґрунтя ендогенізації економічного розвитку. Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2017. 758 с.
14. Жилінська О., Мельничук О., Антонюк Л., Гуменна О., Радчук А., Столярчук Я., Тарута С., Харламова Г., Чала Н., Шнирков О. Україна-2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. URL: <http://econom.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/E-Book-Doctrine-2030.pdf>.
15. Киреев С. І. Економічне зростання. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18789.
16. Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України: наукова доповідь. / За ред. д. е. н. І. М. Бобух. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2018. 390 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sr/299.pdf>.
17. Опалько В. В. Соціально-економічна нерівність і формування нової парадигми інклюзивного розвитку в Україні // Причорноморські економічні студії. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. 2019. Випуск 38-2. С. 63–69.
18. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи // Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1(51). С. 187–197.
19. Праздников М. Индекс инклюзивного развития Украины. URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3051027/indeks_inklyuzivnogo_razvitiya_ukrainy.
20. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття»: ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Самміт «Планета Земля», 1992 р.). Пер. з англ. 2-ге вид. Київ: Інтелсфера, 2000. 360 с.

21. Савва М.В. Експертний висновок про систему моніторингу та оцінки Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». URL: http://www.ukreval.org/imagesnews/2017-03-17-NEDEksp/Ekspertyza_Ukraina_2020_15.3.2017.pdf.
22. Сапун К.В., Селезньова Р.В. Концепція інклюзивного зростання в економіці // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І.В. та ін. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 192 с. С. 177–181. URL: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5489/5516.
23. Степанюк Я. Економіка одного відсотка. URL: <https://politkrytyka.org/2017/05/12/ekonomika-odnogo-vidsotka/>.
24. Федотова В.Г. Вестернизация. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Пред. науч.-ред. совета В.С. Стёпин. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Мысль, 2010. 2816 с.
25. Федулова Л.І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2016. № 3(25). С. 56–65. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n3.html>.
26. Ali I., Son H. Defining and measuring inclusive growth: application to the Philippines. ERD working paper series. Asian Development Bank. 2007. no. 98.
27. Economic development. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Economic_development#cite_note-1.
28. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Brussels. URL: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
29. Framework of Inclusive Growth Indicators. New York: UN, 2012. URL: <http://www.adb.org/publications/framework-inclusivegrowth-indicators-2014-key-indicators-asia-andpacific>.
30. Inclusive Growth: Measurement and Determinants. Washington DC: IMF, 2013. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=40613.0>.
31. OECD Framework for Inclusive growth. Paris: OECD, 2014. URL: http://www.oecd.org/mcm/IG_MCM_ENG.pdf.
32. O'Sullivan A. and Sheffrin S.M. Economics: Principles in Action. Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2003.
33. Ranieri R., Ramos R. A. Inclusive Growth: Building up a Concept. Working Paper. 104. Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth. Retrieved 13 January 2015.
34. Smart specialization. European Commission. 2017. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/research-topic/smart-specialisation>.
35. World Economic Forum. The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2018.pdf.

Рудь Ю. Л.

Классический частный университет

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ВСЕОБЪЕМЛЯЮЩЕГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье определена сущность понятия «экономическое развитие» и дано определение всеобъемлющего развития. Систематизированы типы экономического роста на основании признаков развития производительных сил, техники и технологии производства, темпами роста, использования факторов производства. Автором предложено системную карту факторов, обеспечивающих всеобъемлющее развитие национальной экономики. Проанализированы действующие методики оценки уровня инклюзивного роста и развития. На основе предложенных методик выделены основные направления и определены целесообразные подходы к формированию комплексного развития национальной экономики. Приведены подходы к определению инклюзивности в контексте стратегии развития национальной экономики. Обоснована целесообразность избрания концепций «социального гражданства», «эндогенного роста» и человекоцентричности для обеспечения всеобъемлющего развития национальной экономики.

Ключевые слова: экономическое развитие, экономический рост, инклюзивное развитие, всеобъемлющее развитие, индекс инклюзивного роста и развития, инклюзивные институты.

Rud Ju. L.

Classic Private University

METHODICAL APPROACHES TO FORM AN INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The article defines the essence of the concept of “economic development” and defines an inclusive development. One reveals that inclusive development is consistent with the essence of inclusiveness, which involves ensuring high employment, improving labor productivity, reducing inequality and poverty, rational use of natural resources, protecting the natural environment, increasing incomes and GDP. The types of economic growth are systematized on the basis of signs of development of productive forces, technology and production technology, growth rates, and the use of factors of production. The author offers a system map of factors that ensure the inclusive development of the national economy. The effective methods of estimating inclusive growth and development are analyzed. One establishes that among the several methods of assessing the level of inclusive development the most successful method is the calculation of the Inclusive Growth Index and the development by the World Economic Forum. According to the methods offered, the main directions are identified and appropriate approaches to the formation of the comprehensive development of the national economy are identified. The approaches to the definition of inclusiveness in the context of the national economy development strategy are presented. In order to achieve the identified strategic goals of balanced inclusive development, the author considers it appropriate to use within the framework of the institutional approach of concepts the expediency of choosing the concepts of “social citizenship”, “endogenous growth” and human centeredness in order to ensure the comprehensive development of the national economy and the formation of a corresponding national economic mentality. The article states that the prospects for further research in this direction may be the study of a direct and indirect relations between the goals of inclusive development of the national economy and the tasks of adjusting economic mentality.

Key words: economic development, economic growth, inclusive development, inclusive development, index of inclusive growth and development, inclusive institutions.